

dr hab. Barbara Rodziewicz, prof. US

Instytut Językoznawstwa

Uniwersytet Szczeciński

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ
PANI MAGISTER EKATERINY STARODVORSKIEJ
METAJĘZYKOWE WYKŁADNIKI IRONII W JĘZYKU POLSKI I ROSYJSKIM
(NA PODSTAWIE TEKSTÓW LITERACKICH)
NAPISANEJ POD KIERUNKIEM PROF. ANDRZEJA SITARSKIEGO

Problematyka ironii od dawna przyciąga uwagę badaczy wielu dyscyplin naukowych: filozofów, literaturoznawców, językoznawców, semiotyków, antropologów, socjologów, psychologów, co bez wątpienia potwierdza rozległy obszar i potencjał badawczy, choć, oczywiście, poszczególne dziedziny różnią się między sobą podejściem teoretyczno-metodologicznym do badań nad ironią. Jednak tak duże zainteresowanie ironią oraz ironizowaniem czyni z niej niezaprzeczalnie jedno z ważniejszych i koniecznych zagadnień współczesnej humanistyki, zgodnie zresztą ze stwierdzeniem duńskiego filozofa Sorena Kierkegaarda, który uważał, że „Tak jak filozofia zaczyna się od wątpienia, tak godne tego miana życie człowieka zaczyna się od ironii”¹. Jednocześnie należy podkreślić, że wielowarstwowość znaczeń i bogactwo aspektów, jakie składają się na zjawisko ironii, raczej nie zachęcają do zmierzenia się z tą, z jednej strony interesującą, z drugiej zaś nieprecyzyjną, niedookreśloną oraz wymagającą od odbiorcy i interpretatora skomplikowanych procesów myślowych materią. Z tego powodu należą się słowa uznania Promotorowi rozprawy, panu profesorowi Andrzejowi Sitarskiemu, który zainicjował to wyzwanie, przede wszystkim zaś

¹ S. Kierkegaard, *O pojęciu ironii z nieustającym odniesieniem do Sokratesa*, przeł. i postłowie opatrzyla A. Dżakowska, Warszawa 1999, s. 10.

Doktorantce, pani magister Ekaterinie Starodvorskiej, która podjęła wyzwanie zmagania się z tak niełatwą problematyką i z tym zadaniem poradziła sobie znakomicie.

Powiązanie badań nad ironią ze starannie dobranym obszernym korpusem tekstów literackich, w ujęciu dwujęzycznym polskim i rosyjskim, bezsprzecznie zagwarantowało konieczny warunek oryginalności dysertacji pani Magister. Inkorporacja ironii w literacki kod obrazu świata, polskiego i rosyjskiego, rysuje ponadto bardzo interesującą dalszą perspektywę badawczą i poznawczą, ponieważ jej metajęzykowe wykładniki pojawiają się również w innych sferach pojęciowych i szeregu obszarów dyskursywnych, z powodzeniem funkcjonując między innymi w języku polityki, reklamy, w publicystyce czy tekstach precedensowych, co z kolei nabiera szczególnego znaczenia w kontekście tak ważnej i nieustająco aktualnej skutecznej komunikacji międzykulturowej. Tym samym wybór problematyki uważam za trafny, zasadny i szczególnie wartościowy.

Przedłożona do recenzji rozprawa doktorska liczy 268 stron i we wstępnej ocenie jako całość jest bogata w treści problemowe, ma przemyślaną, dobrze skonstruowaną i przejrzystą kompozycję, co korzystnie wpływa na odbiór treści. Poza nośnym poznawczo wstępnym rekonesansem z jego kanonicznymi elementami (uzasadnieniem wyboru problematyki, podstawą metodologiczną i materiałową pracy, stanem badań, kompozycją dysertacji), s. 6-15, i zakończeniem, s. 184-187, praca zawiera dwa rozbudowane rozdziały, z których pierwszy *Ironia werbalna, metajęzyk, narracja: punkty zbliżenia*, s. 16-98, wprowadza w zagadnienia teoretyczno-metodologiczne, a drugi *Nie zgodność jako sygnał i czynnik ironii w przypadku metajęzykowych wykładników ironicznej intencji autora*, s. 99-183, stanowiący trzon rozprawy przynosi charakterystykę formalną i typologiczną metajęzykowych wykładników ironii w języku polskim i rosyjskim. Całość wieńczy bibliografia, s. 192-212, obligatoryjne streszczenia w języku polskim i angielskim oraz bogaty aneks w postaci dwóch załączników z wykorzystanymi do analiz tekstami zebranymi w podkorpusy badawcze, polski, s. 213-239, i rosyjski, s. 240-268.

W ogólnym zamyśle pani magister Ekateriny Starodvorskiej celem pracy jest: „ustalenie sposobów sygnalizowania obecności ironii werbalnej we fragmentach polskich i rosyjskich tekstów literackich zawierających metajęzykowe wykładniki ironii” (s.10). Doktorantka wyznacza następnie cele szczegółowe mające na celu realizację celu nadrzędnego dociekań naukowych:

- „opis stanu badań nad ironią, zjawiskami z poziomu *meta*, miejscem komentarza metajęzykowego w strukturze utworu literackiego, w ramach kilku dziedzin wiedzy humanistycznej – w pierwszej kolejności rzecz jasna lingwistycznej;
- utworzenie dwóch podkorpusów badawczych z uwzględnieniem dokonań w zakresie językoznawczej analizy ironii werbalnej oraz luk badawczych wymagających wypełnienia;
- weryfikacja przydatności opisanych w literaturze przedmiotu narzędzi analizy ironii werbalnej poprzez zastosowanie tych narzędzi do interpretacji zebranych przykładów;
- ustalenie sposobów sygnalizowania obecności ironii w polskich i rosyjskich tekstach literackich na podstawie analizy zebranych przykładów;
- typologizacja tych sposobów, jednostek metajęzykowych oraz kontekstów stanowiących warunek rozpoznania ironii przez odbiorcę;
- ustalenie ewentualnych różnic pomiędzy sposobami sygnalizowania ironii w polskich i rosyjskich tekstach literackich” (s. 10-11).

Cele pracy, zarówno cząstkowe, jak i cel nadrzędny, są wytyczone bardzo dobrze. Konsekwentna ich realizacja widoczna jest w całej rozprawie w ujęciach ogólnych i szczegółowych.

Część pierwsza dysertacji to znakomite wprowadzenie do problematyki ironii (przede wszystkim ironii werbalnej). Otwiera ją gęsty w obszarze dyskutowanej literatury źródłowej, bardzo treściwy opis kluczowych etapów rozwoju filozofii i koncepcji ironii jako wieloaspektowego zjawiska retorycznego, artystycznego czy światopoglądowego w perspektywie historycznej zmienności teorii i praktyki „ironistycznej”: od tradycyjnie wzmiankowanego zazwyczaj w tym kontekście Sokratesa, poprzez kanon myśli romantycznej i filozoficznej po wielowątkowe refleksje i konwencje wypracowane przez współczesnych badaczy. Kolejne zagadnienia będące przedmiotem wywodu teoretycznego to eksplanacja mechanizmu przetwarzania ironii, funkcji i celu ironii, roli kontekstu. Istotne z punktu widzenia założeń metodologicznych pracy jest również dyskusja terminologiczna związana ze zjawiskiem metajęzyka/ metatekstu oraz omówienie miejsca i funkcji metajęzykowych komentarzy w utworach literackich. Doktorantka dopełnia referowane instrumentarium pojęciowe przykładami zaczerpniętymi z opracowanych przez siebie podkorpusów badawczych, przez co lektura tej części pracy nie jest nużąca czy utrudniona, zważywszy na jej obszerną teoretyczną materię. Mimo, iż literatura przedmiotu jest tu bardzo rozbudowana i nie sposób opisać całej złożoności zagadnienia ironii w jednym rozdziale, Doktorantka proponuje

uporządkowaną i syntetyczną perspektywę oglądu elementów kluczowych dla referowanej problematyki, nie pretendując wszakże do całościowego i kompleksowego ujęcia złożonych i wieloaspektowych zagadnień teoretycznych, co wynika z założeń rozprawy. Wykazuje się ona jednakże niewątpliwie bardzo dobrą znajomością wielojęzycznej literatury przedmiotu (co świadczy o bardzo dobrym przygotowaniu filologicznym i wysokiej kompetencji lingwistycznej), osadzając swój wywód w konkretnych ramach terminologicznych, pojęciowych i koncepcyjnych oraz zarysowując za każdym razem wyraźnie kierunki narracji naukowej.

Recenzowana rozprawa ma solidną podstawę empiryczną. Stanowi ją obszerny korpus badawczy, zawierający 400 fragmentów tekstów literackich polsko- i rosyjskojęzycznych wyekscerpowanych z heterogenicznych źródeł. Pani magister Ekaterina Starodvorskaia wykonała z pewnością żmudną i czasochłonną pracę. Dyferencjacja chronologiczna i gatunkowa źródeł i rejestrów gwarantuje bez wątpienia reprezentatywność zgromadzonych danych.

Doktorantka bada metatekstowe jednostki – sygnały, które towarzyszą komunikowaniu ironii, umożliwiające jej rozpoznanie i właściwą interpretację. W kolejnych podrozdziałach części analitycznej pracy (s. 113-173) Autorka trafnie identyfikuje i ustala poszczególne konstytutywne cechy ironii werbalnej, do których odnosi: niezgodność semantyczną, niezgodność pragmatyczną, niezgodność sytuacyjną, niezgodność stylistyczną oraz zjawiska hybrydowe, łączące powyższe sygnały w różnym stopniu i natężeniu. Swoją wieloaspektową kilkustopniową analizę Doktorantka prowadzi w sposób systematyczny, w pełni zdyscyplinowany i konsekwentny, opisując i klasyfikując materiał językowy w postaci polsko- i rosyjskojęzycznych metajęzykowych wykładników ironii zgodnie z przyjętymi metodologicznymi kryteriami, rzetelnie i dogłębnie. Warto przy tym podkreślić, że w dyskursie analitycznym stale obecne są odwołania do rozległej literatury przedmiotu.

Ogniwo empiryczne zamyka podrozdział poświęcony „kwestiom granic kontekstu do rozpoznania intencji ironicznej” (s. 174), czyli relacjom syntaktycznym, w które jednostki metajęzykowe wchodzi z kontekstem oraz wyodrębnieniu typów kontekstów w ujęciu lingwistycznym.

Cała analiza bogatego materiału tekstowego zawarta w drugiej i zarazem ostatniej części rozprawy wsparta jest umiejętnością stosowania i syntetyzowania zróżnicowanych

narzędzi badawczych. Rezultaty badań są systematyzowane i obszernie komentowane, co ułatwia orientację i pozwala na całościowy ogląd wyników analizy polskich i rosyjskich metajęzykowych wykładników ironii. Wysoka jakość dyskursu interpretacyjnego jest niepodważalna, zwłaszcza, że dotyczy tak skomplikowanej i wielopoziomowej epistemologii ironii. Niebagatelne znaczenie miała w podsumowującej pracę części rozprawy ponownie ujawniająca się umiejętność budowania zwartej syntetycznej perspektywy, która ugruntowuje moje przekonanie o dojrzałości badawczej Doktorantki.

Bogata bibliografia (obejmująca ponad 220 pozycji) jest reprezentatywna i satysfakcjonująca, uwzględnia zarówno kluczowe pozycje, jak też dodatkowe opracowania związane z tematyką pracy w kilku obszarach językowych, co poświadcza erudycyjne przygotowanie Doktorantki do badań w zakresie podjętej przez nią problematyki. Zwraca uwagę interdyscyplinarność lektur pani Ekateriny Starodvorskiej. Oparcie rozważań na różnych podstawach maksymalizuje sfunkcjonalizowanie przeprowadzonych w pracy analiz i ich ukontekstowanie.

Odnosząc się do kwestii redakcyjnych, należy podkreślić, że rozprawa została przygotowana z należytą starannością, a usterki (głównie interpunkcyjne) mają charakter incydentalny. Styl i język pracy nie budzą zastrzeżeń. Pani magister Ekaterina Starodvorskaia sprawnie posługuje się rejestrem naukowym.

Wniosek końcowy

Pozytywnie oceniam warstwę merytoryczną i formalną rozprawy doktorskiej pani magister Ekateriny Starodvorskiej. Wśród wielu zalet pracy zdecydowanie wymienić należy następujące: przemyślana koncepcja teoretyczna pracy, aktualność podjętej tematyki, szerokie tło teoretyczno-metodologiczne, zebranie i przeanalizowanie bogatej i zróżnicowanej literatury w zakresie przedmiotu pracy, czytelność, logiczność i klarowność wypowiedzi, bardzo dobrze dobrany materiał analityczno-badawczy i właściwa do jego opracowania metoda badawcza, szczegółowe analizy materiału tekstowego, trafne i wiarygodne wnioski końcowe, wyrazisty merytorycznie język i styl pracy.

Dysertacja zasługuje również na uwagę również z tej przyczyny, że wyniki zawartych w niej analiz znajdują, w moim przeświadczeniu, zastosowanie w dalszych interdyscyplinarnych

badaniach. Mając to na uwadze rekomenduję rozprawę doktorską pani Ekateriny Starodvorskiej do opublikowania drukiem oraz wnioskuję o jej wyróżnienie.

Przechodząc do konkluzji, stwierdzam z pełnym przekonaniem, iż przedłożona do oceny rozprawa doktorska pani magister Ekateriny Starodvorskiej to nie tylko bardzo dobra i samodzielna praca naukowa, będąca oryginalnym rozwiązaniem problemu badawczego, lecz przede wszystkim interesujący i wartościowy wkład do współczesnych badań nad ironią. Spełnia ona wymogi ustawowe stawiane tego rodzaju pracom i bezsprzecznie może stanowić przedmiot dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Szczecin, 07.12.2023 r.

Barbara Ustin